

בהורה עזובה

פרחו זרועות קטועות / ואגנים כרותי שפ־
כה / הורידו שרשים לתוך האדמה / יעץ
בודד—

או כמו השורות האלו, מן השיר "הערב בודד
הירח" (ע' 28):

מתים שותקים / ובעיניהם הירח מציץ, /
כל הערב בודד הוא עולה, / וחוזר לגבעה
במזרח עד הבוקר שמת יעלה הירח // מתר
לא נקיץ.

עלמו של י. חזק לאחר 67 הוא עולם בו "אין
בית שאין בו", וכולנו חזקה עלינו שנדע מהו
זה ש"איננו" בו; עולם שלאחר מכת־בכורות
("המטרה לחג", ע' 46) בו "כל המוזות היוז
דם", בו "בגן נעול" מסתרת "אחוטי היפה" /
כלתי למתים" ובו "שעריגו פתוחים אל /
החושך— —"

אבל זהו גם עולם המצטיין בתודעה מורפת
שבעתיים של "ארץ". המלחמה היתה "ב א -
רץ". הר ועמק, נהר וגבעה, עפר וחול, קרץ
ואילן ושמיים קונים להם ממשות טראגית
וכעין יפעה דראמתית, ובתוכם גבלעים עד־

ובצורתיו ולכן אי־אפשר למנות את הספר
עם ספרי־המחקר אלא עם האנתולוגיות והמ־
אספים.

אין ספק שהמחבר הועיד את ספרו בעיקר
לתלמידי החוג לספרות עברית, שימצאו בו
עזר רב־חשיבות, אבל בצורתו וכנותנותו ראוי
הספר לשימושן של כל שוחר־דעת ואוהב־
שירה.

ש. ב.

בהורה עזובה

"במחול אשר אחזתי— / הורה עזובה— /
יבואו כל מתי לחול עמי" אומר יחיאל חזק
בשיר השלישי ("מתים בהורה עזובה", ע' 9)
בקובץ שיריו זה ("בהורה עזובה"), שהוא לו,
כמדומה, שלישי, או אף רביעי. ה"הורה" שלו
היא הורה הנעזבת במלחמה, היא שירת המל־
חמה של 67 והלאה. מוטב לומר שהיא צעקת־
האמנים של המלחמה הזאת.

על כך מעידים, קודם־כל, שמותיהם של רבים
מ־28 השירים המכונסים בשלושת השערים
של קובץ זה, שמות כגון "מלחמה היתה בא־
רץ", "על מוצביך", "חילים", "כניעה",
"שבת המית", "מותנו באהבה", או שמו של
צירוף־השירים הארוך ביותר שבאסופה זו,
"מות הקיץ הארוך במלחמות". על כך מעי־
דים, אף ביתר שאת, רוב השירים עצמם, גם
אם כותרותיהם מפורשות פחות.

לא "הורה מלחמתית" כאן, חלילה, ולא תרו־
עת "הורא" של מלחמה, כאן, כאמור, צעקת
המלחמה, פעמים גיחרת, פעמים מתלועעת,
תכופות—למען האמת—כבדת־ביטוי, אך אולי
דווקא משום כך התוומה בחותם של כנות
דהומה וכזאבת, כמו, למשל, בשיר "על מוצ־
ביך" (ע' 11):

בלילה הבהיר / אחר הרעד, / שתקו כל
מוצביך בדמי מוות, / ורק אירות קטנים /
תאירו את דרכי הצמרות / הגוסות כשיירת
זחלמים / בצד גופך, / ובתעלה המסויחה /

* יחיאל חזק: בהורה עזובה (שירים); הוצאת
"עקד", 1970 (רישומים; גד אולמן); ע' 52.

ישראל, ועדר האוונים. "ומאחורי העדר", כטיפורו המפויס של זלמן רובשוב, הוא הג' שיא שז"ר, "רועה תימורה, צחורת שמלה... קלה כאיילה ויפה ככינרת. בידה ענף עץ תמר רים... ובעברית רוננת היא מוציאה עם שחר את עדר האוונים מתצר חוות כינרת אל המרעה".

ומוסיף בעל-העדות וחותם עדותו לאמור: "מה פלא אם בלב נרקמה אגדה אשר לא יכלו לה צבאות הימים ואף לא צבאות ימי המוות?"

האגדה, אגדת החלוצה-המשוררת, בת-רוסיה הרימנסית המתרוגנת "בעברית ספרדית קדור" מה ושמרה בעצם תומחה, הרווקה השפס" גית, הנמקה בחליה, ציפורי-שיר שחנפה שמוטה וגשברת בטרם-עת (1925): "בכר" כרה ישבה אשה מקומסת ורוה מאד. עור פניה כהה וגוה שחוח" והיא חיה באורח אינטנסיבי, משך שנים של ענות מסוגפת, את חייו של הי"ש המתרקם מעט-מעט סביבה, "מנגד", ואשר בכוא מות לגאול אותה מייסור רים ובדידות היא מובאת למנוחות בבית-הקברות של כינרת—אגדה זו היתה, בלי ספק, צורך פסיכולוגי לדור שלם של חסידים ואנשי-מעשה שרקעם קרוב לרקעה של רחל ואשר נודעו לימים בתואר הקיבוצי של "אבות הנועת-העבודה" בארצנו. הם התרפקו על האגדה הזאת בחייה, קל-וחומר במיתתה, והם גם עשו ככל יכלתם להשרישה, בזכותם נעשה עצם השם "רחל" כעין תמצית של פשטות לבנה ואלגית ושירתה—שם-נרדף לשירה-בא-שר-היא לדורות רצופים של נפשיות המימות של בני-ינוער. צורך זה, לדיוקו, לא יכלה למלא, כמוכן, משוררת כאסתר ראב. אף לא אגדה פינקרפלד (עמיר), או פניה ברגשטיין.

הכרך האלבומי שלפנינו נותן ביטוי גראפי-תעודי הולם, מוב-טעם, לאגדת-חיים-ריצירה זו של נשיות רציצה, של אמונת-תום וערגה לא-באה. אדרת הנוסטאלגיה הטובה הנפרשת בימינו על ארץ-ישראל שמלפני ארבעים וה-משים שנה ודאי אך תסייע לחבב כרך זה על המחזיקים בו—בין שהם בני ה"אז" ובין שהם בני ה"עכשיו", בוסה ומודגש ככל אשר יהיה.

כלות אף היחיד וגופו, היחיד ואהבתו, במין אחדות קמאית של אָרוס ומוות ("זמר ישן", ע' 13):

הזבח בשרים בלילה העמוק על הגבעות / הדרך נושמת, / ודיה פרושות. // שירי, שירי את שיריך / ונחל סביבך בהורה משפרת / וגופנו יעלה במדורות את לפי-דינו תלתלים / וערוצי החלומות ישטפו את ההרים, התגלות יוצאת למסעות— // שבנו אל ביתך / אחר המסעות סביב למפתך, / כוכב צפון גילה את גווייתך / שוכבת על טבור העמק.

שירי רחל

רחל—משוררת של תום ושל כאב, של פאתוס רוגש-מאופק ושל עצבות נזירית וכוספת—היתה דמות שחיה חופפים עדי-תום את שירי רתה, או בלשון מודרנית קצת יותר, ש"ה דימוי" שלה חופף את "הביטוי-העצמי" שלה. דבר שאי-אלה פייסנים בני-דורנו, הן בארץ הזאת הן מחיצה לה, הותרים להשיגו במאמץ מודע ומתמיד, תכופות אף ראוותני והחלטי עדי-אמה, היה לה בבחינת נתון ראשוני, מת-גת-שמיים כביכול—אם מותר לומר כך על "קריירה" שהיתה, אחרי כללות הכל, טרא-גית כל-כך, צחיחה כל-כך, קטועה כל-כך.

רחל נולדה ב-1890 בסאראטוב שבצפון רוסיה וגדלה בפולטאבה שבאוקראינה, במשפחה אמידה ומשכילה, מעורה בחיי ארצה, שעליה נמנו רופאים וסופרים ורבנים ואמרכלים ואמנים ועסקנים ציוניים, תמירה ויפת-תואר, כחולת-עיניים וזהבת-שער, היא מניעה בגיל 19, עם אחותה, לארץ-ישראל העותומאנית. השתים קובעות מושבן תחילה במושבה רחובות, וחדרן של השתים הוסף להיות עד-מהרה "מרכזי חיי התרבות וההגברה של צעירי רחובות", כדברים שמביא עורך האלבום. אורי מילשטיין, בביוגרפיה התמציתית שלו, כעבור שנה ושנתיים באות חיפה וסגרה וחצר כינרת. ושם א. ד. גורדון וברל כצנלסון ובן-ציון

* אורי מילשטיין (עורך): שירי רחל ומכתב בית בכתבי-ידה; הוצאת "כנרת", 1969; 204 עמ'.